

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВНОГО ПРОСТОРУ

УДК 316.3

Душна А.В.

Маріупольська філія Донецького державного
університету управління, м. Маріуполь, Укра-
їна, e-mail: pavel.dushniy@rambler.ru

ЛІНГВО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ МОРАЛІ

Dushna A.V.

Mariupol branch of the Donetsk State University
of Management,
e-mail: pavel.dushniy@rambler.ru

LINGUO-SEMANTIC ANALYSIS OF MORAL

***Мета.** Мета статті полягає в дослідженні суті понять «мораль» та «моральність» через лінгво-семантичний аналіз, через співвідношення та розмежування цих понять, висвітлене в поглядах філософів.*

***Методика.** Провідним науковим методом цього дослідження є лінгво-семантичний аналіз як детальне, всебічне вивчення моралі. Тенденції розвитку предмету дослідження неможливо прослідити, не застосовуючи методу порівняння. Найважливішим підходом дослідження моралі є ціннісний підхід. Це означає, що дослідити роль моралі в суспільстві є неможливим, не звертаючись до предмету дослідження з точки зору аксіології.*

***Результати.** На підставі дослідження, що проводилось, обґрунтовано, що мораль є соціальним капіталом, який визначає ступінь життєздатності суспільства; доведено, що в сучасному полікультурному суспільстві мораль спрямована на регуляцію взаємовідносин і зниження конфліктності; з'ясовано, що від часів Гегеля започатковано розведення понять «мораль» і «моральність», але термін «моральність» (рос. «нравственность») частіше використовують для опису внутрішніх принципів людини, а мораль – для суспільних, громадських.*

***Наукова новизна.** Дістав подальшого розвитку комплексний аналіз поглядів філософів щодо розмежування понять «мораль» і «моральність» і на основі дослідження сформульовано висновок про те, що поняття «мораль» пов'язане із суспільством, а поняття «моральність» є характеристикою індивідуальної свідомості.*

***Практична значущість.** Комплексний лінгво-семантичний аналіз моралі надає можливості одержати наукові результати, прикладне значення яких полягає в доцільності їх використання в практичній діяльності державних структур, установ культури й освіти; у діяльності політичних партій і громадських об'єднань; у лекційно-пропагандистській, інформаційно-просвітницькій роботі та у процесі розроблення програм стратегічного та практичного розвитку діяльності органів освіти всіх рівнів і регіональних органів влади; у лекціях із філософії, політології, соціології, культурології, громадянської освіти.*

***Ключові слова:** мораль, моральність, суспільство, лінгво-семантичний аналіз.*

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство відчуває дефіцит духовних скреп, таких як милосердя, співчуття, взаємодопомога тощо. Людина сьогодні перебуває в середовищі, де, з одного боку, забуваються традиційні чесноти, моральні настанови, і, з іншого боку, засоби масової інформації, Інтернет пропагують цінності масової культури, феномени мистецтва, які, маючи формальні ознаки твору мистецтва, викликають сумнів щодо їх фактичної духовності, моральності. Недарма серцевиною щорічного послання Президента Російської Федерації В.В. Путіна до Федеральних Зборів [1] у 2012 р. стала проблема духовності, моральності, цінностей сучасного суспільства. Питання, що були поставлені в доповіді російського Президента, повною мірою відносяться і до українських реалій, оскільки демографічна і ціннісна катастрофа, про яку говорив В.В. Путін, вразила й українське суспільство. Пророчі слова святого Павла про бездуховність проявляються в сучасному суспільстві: «Будуть бо люди тоді самолюбні, грошолобні, зарозумілі, горді, богозневажники, батькам неслухняні, невдячні, непобожні, нелюбовні, запеклі, осудливі, нестримливі, жорстокі, ненависники добра, зрадники, нахабні, бундючні, що більше люблять вигляд благочестя, але сили їх відреклися» [2].

Суспільство з таким рівнем духовності може стати нежиттєздатним: ступінь життєздатності суспільства визначається таким соціальним капіталом, як мораль (Ф. Фукуяма). Саме мораль в багатомірному полікультурному суспільстві спрямована на регуляцію взаємовідносин і зниження конфліктності в суспільстві. А.А. Гусейнов наступним чином визначає роль моралі в існуванні людства з найдавніших часів до сьогодні: «Мораль відповідає за людське загальне проживання, вона і є те, що зв'язує, об'єднує людське спільне проживання, робить його можливим. Для того, щоб могло здійснитися людське співпроживання, необхідно усвідомити його як першоцінність. Це і складає зміст моралі... Мораль можна назвати людською (суспільною) формою всіх зв'язків і відносин між ними. Мораль окреслює той універсум, усередині якого тільки і може розгортатися людське буття. Нелюдський тягар моралі може бути виправданий тільки тим, що людина добровільно звалює її на себе. Мораль – це така гра, в якій людина ставить на кон самого себе. Сократ вимушений був випити отруту. Ісус Христос був розп'ятий. Джордано Бруно був спалений. Ганді був убитий. Такі ставки в цій грі» [3].

Узагалі епіграфом підрозділу можна зробити висловлювання великого І. Канта: «Серед наших понять – поняття моралі є найважливішим».

Метою статті є визначення суті понять «мораль» та «моральність» через лінгво-семантичний аналіз, а також через співвідношення цих понять. Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати погляди філософів щодо визначення понять «мораль» і «моральність», а також щодо розмежування цих понять.

Поштовхом до лінгво-семантичного аспекту розгляду моралі, а також щодо проблеми розмежування понять «мораль» і «моральність», як вважають учасники одного з філософських спорів на сторінках Інтернету, могли стати такі обставини: «Необхідність обговорення цієї теми виникла після розпаду СРСР. Складність містилася в тому, як перекладати російське слово «нравст-

венность» українською мовою, адже відповідного поняття в мові не існує. Після довгих дискусій учених одні використовують тільки термін «мораль», інші поряд із «мораллю» використовують термін «моральність». Труднощі виникають і тоді, коли необхідно розмежувати поняття: рос. «моральность» – укр. «моральність», рос. «нравственный» – укр. «моральний», іноді перекладають як «моральнісний». Додавання суфіксів вносить певну плутанину в розрізнення цих понять. Деякі дослідники-теоретики перекладають слово «нравственность» як «нравність» [4].

Великий вклад у розроблення поняття «мораль», його розмежування з іншими поняттями внесли великі філософи людства: Піфагор, Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель, Епікур, Августин, Т. Гоббс, Б. Спіноза, Е. Шефтсбері, Дж. Мілль, Г. Сиджвік, І. Кант та ін.

За Піфагором істинний світогляд базується на трьох основах: мораль, релігія, знання. Мораль Піфагора – це мораль аристократа, а саме тому, у першу чергу, філософ концентрував увагу на моралі панування та підкорення.

Погляди Демокріта на мораль пов'язані, у першу чергу, з описанням поганих і гарних людей. Його афоризми в сфері моральності відомі всьому людству: «Багатий той, хто є бідним на бажання», «Добро не в тому, щоб не робити несправедливості, а в тому, щоб навіть не бажати цього» тощо.

Розроблення ідеалістичної моралі є ядром філософії Сократа. Особливе значення філософ надавав пізнанню сутності доброчесності. Мораль і знання в цьому співпадають: для того, щоб бути доброчесним, необхідно знати доброчесність як таку, як «загальне», що слугує основою всіх окремих доброчесностей.

Платон у міркуваннях про мораль вводить особливий вид розуму і знань, а також особливий вид задоволень, які спрямовані виключно на пізнання моралі. Платон хотів доказати, що мораль є розумною, а доказав, що розум є моральним.

Трактати Аристотеля про моральність («Нікомахова етика», «Евдемова етика», «Велика етика») присвячені різним проблемам моралі та моральності. У «Нікомаховій етиці» Аристотель відносить мораль до сфери політики і констатує, що філософ здатен розробити правильні оцінки, відштовхуючись від моральних поглядів, які панують в певному суспільстві в певний час.

За Аристотелем, будь-яка дія та перевага, що її надає людина, має за мету якесь Благо, найкращим з яких є те, що робить життя людини удачливим, успішним і щасливим. Людина знаходить своє щастя, на думку Аристотеля, у виконанні свого людського ремесла, свого призначення в житті.

У другій книзі «Нікомахової етики» філософ надає визначення поняття «доброчесність» як внутрішньої моральнісної досконалості, що стала звичаєм. Доброчесність витікає із практичної мудрості, яку розсудлива людина робить нормою життя (третья книга). Метою доброчесності, як вважає Аристотель, є досягнення «золотої середини», якої людина має прагнути додержуватись завжди за будь-яких обставин. У п'ятій книзі аналізуються такі чесноти: щедрість, благородство, честолюбство, м'якість, доброзичливість, правдивість, скромність, справедливість. Шоста книга присвячена інтелектуальним доброчесностям, сутність яких у правильному співвідношенні бажання та розуму, раціональної

та ірраціональної складових душі. У книзі сьомій розглядаються негативні сторони людського характеру: порочність, жорсткість, невміння володіти собою, нестримність. Книги восьма та дев'ята присвячені дружбі. Ця чеснота – одна з найнеобхідніших умов життя. Дружба може бути заснована на задоволенні, користі та блазі. Лише в останньому випадку вона є бажаною сама по собі. Книга десята присвячена щастю, яке, за Аристотелем, є споглядання, дія «самої божественної частки в нас самих».

Етика Епікура заснована на положенні, що «насолода є початком і кінцем блаженного життя». Людина, як і всі живі істоти, прагне насолоди, уникає страждань, і в цьому сенсі насолода є мірилом блага. Але блаженне життя складається не з одержання все нових і нових насолод, а з досягнення межі насолоди – свободи від тілесних страждань та душевних тривог. Більшість людей є нещасною, тому що їх роздирають непомірні та пусті бажання. Справжня насолода є доступною лише тому, хто вміє задовольнятися мінімумом природних і необхідних потреб. Етичний ідеал Епікура: «Проживи непомітно». Він потребує від людини задовольнятися простою їжею, скромним одягом, не прагне почестей, багатства, державних посад. Життя Епікура та його учнів було практичним втіленням цього ідеалу.

У творчості Августина Блаженного яскраво вираженою є ідея підкорення моралі релігії. Для етики філософа є характерним мислення Бога як єдиного джерела та міри моральності, пояснення зла як відступлення від приписів божих, негативне ставлення до активності людини та несприймання моральної повноцінності особи. Згідно з ученням Августина, кожен вчинок християнин здійснює, думаючи про кару або блаженство. Здійснюючи той чи інший вчинок зараз, людина сама обирає і своє майбутнє, і свою вічність. Мораль є показником певного виду буття.

Учення про мораль в працях Томаса Гоббса подано як складову його вчення про людину, суспільство та державу. Моральна філософія, за Гоббсом, вивчає наслідки людських пристрастей, у тому числі в укладенні договорів, оскільки саме з Т. Гоббса в новоєвропейській філософії починається традиція теорії суспільного договору. Природний стан, на думку Гоббса, – це війна всіх проти всіх. Людина у Гоббса постає у двох іпостасях: як природний індивід та як член суспільства – громадянин. Прямо філософ не говорить про існування двох типів моралі, але він говорить про мораль та про поняття добра і зла у зв'язку із природним станом та у зв'язку із громадянським станом і показує, що різниця між цими характеристиками є суттєвою. Особливості життя людей у природному стані (суперництво, недовіра, прагнення слави) є причиною війни всіх проти всіх. У природному стані принцип «людина людині – вовк» завжди присутня у відносинах між людьми. Тільки держава, яка являє собою силу примушення, здатна гарантувати мирний порядок і справедливість. Державні закони стають критерієм як правових, так і моральних визначень. Таким чином, Т. Гоббс постулює мораль природного стану людини, заснованої на принципі «людина людині – вовк», та колективістську державну мораль.

Мета трактату Спінози «Етика, що показується геометричними засобами» (далі – «Етика») – допомогти людям надати вірний напрямок власному існу-

ванню, що визначається бажаннями і прагненням до радості. У розумінні Спінози, добродієність є поняттям не моралі, а етики та філософії і передбачає знання та роздуми, які дозволяють людині перейти від пасивності та залежності до дії та свободи, оскільки кожна людина має стати вільною, мудрою, радісною та мати мужність пройти шлях до власної досконалості. Наприкінці цього шляху – свобода, яка реалізується через злиття з людством і світом в єдине ціле. Спіноза відмовився від побудови своєї моралі на основі теології, оскільки не згоден із тим, що в основі моралі повинен лежати страх перед карою.

Англійський філософ Шефтсбері Антоні Ешлі Купер підкреслював самостійну цінність моралі стосовно релігії. Моральнісне джерело корениться в природі людини, воно пов'язане з його естетичними вподобаннями та передбачає природне прагнення людей до добра. Надія на винагороду та страх перед карою можуть угамувати людину, але не можуть зробити її моральною. Головне для індивіда – внутрішнє достоїнство та особиста незалежність, внутрішня свобода.

Серед філософських трактатів з етики особливо виділяються праці І. Канта. Етика І. Канта є вершиною філософії моралі нового часу. Найбільшій увазі філософ приділив моральності, поставив цілу низку критичних проблем, пов'язаних із визначенням поняття моральності. Найбільш фундаментальні потреби та інтереси людей зводяться до досягнення щастя, винагороди добродієності, одержання внутрішнього задоволення від усвідомлення правильності своїх дій. Дійсно ж моральний настрій людини повинен міститися в тому, щоб не очікувати нагород ні в цьому, ні в іншому світі, а виконувати свій обов'язок безвідносно до будь-яких надій.

Кант – прибічник пріоритету обов'язковості над цінністю в моралі, у цьому він вбачає специфіку моральності, крім того, він перший в історії етики звернув увагу на всезагальний характер моральних вимог, на те, що вони в своєму всезагальному значенні поширюються на всіх людей, на людство в цілому. Кант звертає особливу увагу на те, що в моралі людина сама повинна усвідомлювати необхідність (обов'язковість) певних дій і сама примушувати себе до них. Саме в цьому він вбачає специфіку моральності, відрізняючи її від легальності (простого виконання вимог, які ставляться перед людиною).

В етиці Кант розвиває вчення про автономію моралі: стверджуючи свободу, людина є творцем власного морального світу, вона сама собі приписує закон дій. В умовах вимог прав і свобод людини Кант своїм категоричним імперативом нагадав про відповідальність, про вимогу завжди робити так, щоб максима дії могла в той же час стати принципом всезагального законодавства. Категоричний імператив Канта твердо базується на мудрості попередніх поколінь, що сформульована в усіх релігіях людства:

– брахманізм (Махабхарата): «Не робіть іншим того, що було б болячим вам, якщо б зроблено було вам»;

– буддизм (Удана-Варга: 5, 18): «Не робіть іншим того, що самим здається болячим»;

– даосизм (Тай Шанг Кан Йінг Піен): «Нехай удача вашого сусіда стане для вас удачею, а втрата вашого сусіда – для вас втратою»;

- зороастризм (Дадистан-і-дінік, 94:5): «Тільки той за природою є гарним, хто не робить іншим нічого, що не є добрим для самого себе»;
- іслам (Сунна): «Ніхто не є істинно віруючим, поки не бажає брату своєму того ж, чого бажає собі»;
- іудаїзм (Талмуд, Шаббат, 31a): «Що є ненависним для вас, не робіть ближньому своєму»;
- конфуціанство (Аналекти, XV, 23): «Не робіть іншим того, чого не хочете, щоб вони робили вам»;
- християнство (Новий Завіт. Євангеліє від Матфея 7:12): «Як хочете, щоб з вами поводитись люди, так поведіться і ви з ними».

Людина є моральною тільки тоді, коли виконує обов'язок не заради будь-якої зовнішньої цілі, а заради самого обов'язку: «Для того, щоб дізнатись, чи повинен я перед судом надавати правдиві показання свідків, чи повинен я (і чи можу я) бути вірним, якщо потребують повернути чуже майно, яке мені довірили, нема потреби запитувати про мету, яку я міг би поставити перед собою, надаючи пояснення щодо своєї діяльності, оскільки немає значення, якою є ця мета» [5, с. 7].

Совість людини є найкращим судом у сфері моралі, найвищою здатністю знаходження моральної істини і правильного рішення. Мораль суттєво відрізняється від релігії. Якщо людина робить будь-який моральний вчинок тільки через страх перед карою за гробом, то, на думку Канта, це є неморальним, оскільки богу тоді підкорюються, як підкорюються деспоту.

Етичні погляди Гегеля найбільш повно викладені у «Філософії права». Саме в цій праці великий філософ розмежовує поняття «мораль» та «моральність». Гегель називає мораль точкою зору відношення безпосередньої індивідуальності до суспільного цілого як до суми зовнішніх обов'язків, які повинні бути виконані, але виконання яких або є юридичним примушенням, або наштотується на моральний вибір особи. Ступені гегелівського об'єктивного духу відповідали історичним стадіям розвитку: право – Рим, мораль – середньовіччя, моральність – організоване в конституційну державу громадянське суспільство, сучасне Гегелю. «Свою філософію Гегель присвятив тій стадії громадянського суспільства, коли атомізм морального світу долається органічним синтезом його різноманітних елементів (право, політика, економіка, мистецтво, релігія)» [6].

Моральність є, згідно з Гегелем, формою відносин індивіда та суспільства, властивою певній епосі. «Гегелівський поворот від етики внутрішньої переконаності до соціально змістовної етики цінностей є кроком уперед» [6]. А. Гусейнов наголошує, що основна етична проблема Канта – це проблема підвищення безпосереднього індивіда до громадської людини, моральної особистості. Гегель дотримується тієї ж проблеми, але він одночасно показує, як абстрактний суб'єкт та той, що морально рефлексує, діє як член суспільства (у сім'ї, праці, становій організації, державі тощо) [6].

Моральність людини міститься, із точки зору Гегеля, не тільки в його переконаннях, але, перш за все, у результатах його діяльності, у його діях. Великої уваги філософ приділяє переходу до етики справи, діла, а також дискредитації моралізування як способу мислення та відношення до світу. «Гегелівське

відображення моралі як підкореного моменту стосовно держави ідеологічно обґрунтовує той факт, що суб`єкт моралі є суб`єктом держави... Морально суверенній особі... приписуються зарозумілість, марнославство, себелюбство...» [6].

Ф. Ніцше вважав, що мораль є перешкодою на шляху підвищення людини та встановлення між людьми щирих відносин. Він поставив питання про цінності моральних цінностей. Усі види моралі, за Ф. Ніцше, розподіляються на два типи: мораль панів і мораль рабів (така мораль помилково сприймається європейською свідомістю як синонім моралі взагалі) [7, с. 468]. Мораль рабів є стадною, спрямованою на підтримку слабих, хворих, бідних, невдалих. Мораль панів є вищою мораллю – це мораль надлюдей, до яких він відносив і філософів. «Філософу належить вирішувати проблему цінностей... йому належить визначити табель про ціннісні ранги» [7, с. 468].

Ми зробили короткий нарис поглядів великих філософів людства від Піфагора до Канта на проблеми моралі і моральності. Із сучасних філософів, літераторів, правознавців мало хто не торкався проблем моралі, причому найчастіше надаючи поняттям класового забарвлення. Оцінку цьому на основі ретельного аналізу надає М. Бердяєв у праці «Дві моралі» [8], перша публікація якої відбулася у 1946 р. (Новая земля, 1946, Іюнь, № 6, с. 1-3). Автор критикує позицію комуністів, починаючи з К. Маркса, щодо заперечення ними так званої загальнолюдської моралі, яку вони вважають буржуазною. Комуністи мають свою класову мораль, пише М. Бердяєв, яку вони після своєї перемоги зроблять загальнолюдською. Але під час війни, нагадує автор, російський і німецький пролетаріат вбивали один одного, не виявивши ніякої класової моралі. Тільки християнська мораль, на думку філософа, є загальнолюдською. Вона міститься в Євангелії. Хоча і християни різних країн вбивають один одного. Відбувається зіткнення не двох різних моралей, а відпадиння від будь-якої моралі, вибух у людині того нелюдського, що зберігається в глибині підсвідомого. «Загальнолюдська мораль все ж таки існує, – наполягає автор, – і вона стоїть над соціальною боротьбою».

Ф. Енгельс у праці «Анти-Дюринг», а також у працях, написаних після смерті К. Маркса, «відмовляється від радикальної позиції, згідно з якою мораль зникає разом із класовим суспільством. Він зазначає, що пролетаріат історично видозмінює мораль, надає їй свою класову форму, але не відкидає її зовсім; пролетарська мораль протистоїть буржуазній і є прообразом моралі майбутнього. Він акцентує увагу на відносній самостійності моралі..., її впливі на економічний базис» [9].

Під час революційних подій у Росії пануючим став погляд ототожнення моралі з політичними цілями класової боротьби пролетаріату (В.І. Ленін «Задачі союзів молодіжи»), що «конституював комуністичну мораль як етичну санкцію такої боротьби» [9]. Ще більш безкомпромісно такий погляд на мораль обґрунтовано в праці Л. Троцького «Їх мораль і наша», де мораль розглядається як функція класової боротьби.

Подальше викладення результатів дослідження пов'язано із поглядами саме сучасних філософів (XX-XXI століття).

Перш за все, розглянемо визначення поняття «мораль» і розмежування (або тотожність) із поняттям «моральність» (рос. «нравственность»).

Мораль (лат. *moralitas*, термін уведений Цицероном від лат. *Mores* – загальноприйнятій традиції, правила) – прийняті в суспільстві уявлення про гарне та погане, правильне і неправильне, добре та зле, а також сукупність норм поведінки, що витікає з цих уявлень [10].

Усі визначення поняття «мораль» в тій чи іншій мірі перекликаються з наданим вище визначенням.

Образ моралі склався приблизно в першому тисячолітті до н.е. і класично втілювався у вченнях великих моралістів людства: Конфуцій, Будда, Мойсей, Сократ, Ісус, Мухаммед тощо. У межах цього розуміння мораль розглядається як: а) взаємність добра, висловлена в золотому правилі моральності; б) абсолютний пріоритет, що визначає порядок благ у світі; в) її існування ставиться в залежність від індивідуальних зусиль щодо її здійснення» [11].

Далі необхідно повернутися до розведення (або визнання тотожності) понять «мораль» та «моральність» (рос. «нравственность»). Багато хто вважають ці поняття синонімічними, хоча термін «моральність» (рос. «нравственность») частіше використовують для описання внутрішніх принципів людини [12], а мораль – для суспільних, громадських [13]. У вузькому значенні моральність – це внутрішня установка індивіда щодо дії згідно із своєю совістю та свободою, на відміну від моралі, яка, поряд із законом, є зовнішньою вимогою до поведінки індивіда [6, http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Gus_Etika/_27.php].

Тлумачні словники В.І. Даля, С.І. Ожегова, Ф.Ф. Ушакова, «Великий енциклопедичний словник» (2000 р.), Філософський енциклопедичний словник за ред. А.А. Івіна (2004 р.), «Філософський енциклопедичний словник» за редакцією Л.Ф. Ільчова, П.Н. Федосєєва, С.М. Ковальова, В.Г. Панова (1983 р.), «Філософська енциклопедія» за ред. Ф.В. Константинова (1960-1970 р.), «Енциклопедія соціології» (2009 р.), «Нова філософська енциклопедія» за редакцією В.С. Стьопіна (2001 р.) стоять на позиції синонімічності понять «мораль» і «моральність».

«Большой толковый словарь русского языка» за ред. С.А. Кузнецова (1998 р.) трактує моральність як внутрішні (духовні та душевні) вартості людини, засновані на ідеалах добра, справедливості, обов'язку, честі тощо, які проявляються стосовно людей і природи; сукупність норм, правил поведінки людини в суспільстві та в природі, що визначаються вартостями [14].

Тлумачний словник Ф.Ф. Ушакова [15] визначає моральність як сукупність норм, що визначають поведінку людини; сама поведінка людини; моральні якості.

«Моральність міститься в добровільному узгодженні почуттів, прагнень та дій членів суспільства з почуттями, прагненнями та діями співгромадян, їх інтересом і достоїнством, інтересом і достоїнством усього суспільства в цілому,» – так формулює поняття «моральність» «Філософський енциклопедичний словник» 2010 р. [16].

«Тлумачний словник» С.І. Ожегова [12] висвітлює моральність як внутрішні, духовні якості, якими керується людина, етичні норми; правила поведінки, що визначаються цими властивостями.

Отже, ми бачимо, що єдності думок із приводу співвідношення моралі і моральності не існує, але з часів Гегеля прийнято розрізняти мораль (нім. Moralität, англ. moral, morality) та моральність (нім. Sittlichkeit, англ. morals, virtues).

Цікавим для дослідження є суперечка, що розгорнулася в Інтернеті, про розмежування (або ототожнення) цих понять [18]. Першою було подано вже традиційну точку зору про те, що мораль – поняття, пов'язане із суспільством, а моральність – характеристика індивідуальної свідомості.

Далі висловлювалася думка про те, що в повсякденній мові терміни «мораль» і «моральність» не мають чітких розмежувань, а в енциклопедичному словнику з етики ці терміни подано як тотожні.

Цікавим для дослідження є таке визначення поняття моральності, що подається під час полеміки і Інтернеті: «Під моральністю можна розуміти історично конкретну та таку, що широко подана в суспільстві, інтерпретацію моральних цінностей» [18].

Також було наведено і таку точку зору [18]: «Вважаючи ці слова синонімами, я слово «мораль» та похідні від нього використовую для визначення моралі взагалі й того в моралі, що стосується свідомості, індивідуального, а слово «моральність» – того, що належить до суспільної практики».

Повно й образно про розведення понять «мораль» і «моральність» пише А.А. Гусейнов [19], який вважає, що мораль має своє вираження в певному законі (кодексі), який потребує конкретних форм поведінки або забороняє їх. Суть моралі, за А.А. Гусейновим, міститься у співвідношенні конкретного вчинку з даним законом як із певним критерієм оцінки людської поведінки. Мораль заохочує одні норми поведінки і засуджує інші. Додержання цих норм, зазначає філософ, передбачає певну винагороду, яка має реальні форми: від поваги до матеріальних та інших благ. Моральна поведінка збуджується прагненням відповідати певному зразку і спрямовано на себе (самоствердження та самооцінку). Інша людина при цьому сприймається крізь призму мого Я – моїх уявлень, моїх оцінок і потреб. Вона розглядається як обставина мого власного життя, яка може відповідати або не відповідати моїм уявленням, виражати відношення до мене. У результаті, пише автор, людина сприймає та переживає тільки самого себе, точніше те, що зазвичай називають образом Я (свої інтереси, оцінки, властивості). Відповідно, моральні норми є завжди конкретними, частковими (вони визнаються тільки повною групою) та умовними (залежать від місця та часу їх використання).

На відміну від моралі, вважає А.А. Гусейнов, моральність має всезагальний, універсальний і безумовний характер. Вона не може бути вираженою в кінцевих і конкретних нормах і формах поведінки. Моральнісна поведінка спрямована не на одержання будь-якої нагороди та не на додержання закону, а на інших людей і виражає особливе ставлення до них. Здатність побачити та почути саме іншу людину, а не себе в ній, є основою моральнісного відношення до іншого. Моральність формується разом із особистістю індивіда та є невіддільною від його Я. Людина здійснює ті або інші дії не для того, щоб її похвалили, а тому що по-іншому не може.

Моральна та моральнісна поведінка має різні психологічні засади, на думку А.А. Гусейнова. Моральнісна поведінка спрямована на іншу людину та виражає особливе ставлення до неї як до самостійної й унікальної особистості. Така поведінка є безкорисною (людина не чекає нічого взамін) та універсальною (не залежить від конкретної ситуації). На відміну від цього, моральна поведінка збуджується прагненням відповідати деякому зразку і спрямована на самоствердження, підкріплення своєї моральної самооцінки (людина хоче бути гарною та позитивно оціненою).

Таким чином, сучасні філософи по-різному розглядають співвідношення понять «мораль» і «моральність»:

- перший погляд: «мораль» і «моральність» – поняття тотожні;
- другий погляд: поняття «мораль» пов'язане із суспільством, а поняття «моральність» є характеристикою індивідуальної свідомості;
- третій погляд: «мораль» та похідні від неї поняття вживаються для визначення моралі взагалі й того, що відноситься до індивідуальної свідомості, у тому числі, а поняття «моральність» – до того, що відноситься до суспільної, громадської практики.

Ми в нашому дослідженні підтримуємо іншу точку зору. Згодні ми і з тим, що так звана «суспільна мораль» – це мораль, прийнята певною спільнотою, є притаманною для певної культури, для певного історичного періоду, іноді навіть для соціальної групи (наприклад, релігійної).

Традиційно мораль визнавалась як найвища санкція цивілізації, усіх її форм і станів. Сьогодні, як вважає А. Гусейнов [11], універсалістські претензії моралі поставлені під великий сумнів. Учений вказує на низку ознак таких соціально-філософських змін:

- а) вивільнення різних сфер суспільного життя з-під прямого диктату моральних норм, розширення етично нейтральної зони аж до сімейно-шлюбних і сексуальних відносин;
- б) відокремлення моральних норм від світоглядних (філософських, релігійних, політико-ідеологічних) обґрунтувань;
- в) проведення роздільної лінії між мораллю та позитивним знанням, включаючи намагання створення наукової етики.

Ураховуючи все викладене вище, можна зробити наступні висновки. Мораль є таким соціальним капіталом, який визначає ступінь життєздатності суспільства. У сучасному полікультурному суспільстві вона спрямована на регуляцію взаємовідносин і зниження конфліктності в суспільстві.

По-різному розглядалася мораль великими філософами у контексті етики, релігії, політики, суспільно-економічних проблем тощо. Важливою із соціально-філософської точки зору є історична та соціально-класова характеристики моралі, які висвітлювали в своїх працях учені. Але в будь-які часи під мораллю розуміли прийняті в суспільстві уявлення про гарне та погане, правильне і неправильне, добре та зле, а також сукупність норм поведінки, що витікає з цих уявлень.

Від часів Гегеля започатковано розведення понять «мораль» і «моральність», хоча і сьогодні багато хто вважає ці поняття синонімічними. Але все ж

таки термін «моральність» (рос. «нравственность») частіше використовують для описання внутрішніх принципів людини, а мораль – для суспільних, громадських.

Про невід'ємність цих понять краще за інші визначення говорить наступна теза одного із сучасних дослідників: «Під моральністю можна розуміти історично конкретну та таку, що широко подана в суспільстві, інтерпретацію моральних цінностей» [18].

Перспективою подальших досліджень в цьому напрямку є вплив моралі на об'єднання фрагментованого полікультурного суспільства.

Список літератури / References:

1. Послание Президента Российской Федерации Федеральному собранию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://news.kremlin.ru>>. Message of the President to Russian Federation to Federal meeting, available at: <http://news.kremlin.ru>.
2. Книги Нового Заповіту. Друге послання Павла до Тимофея [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <<http://bible-lessons.in.ua>>. The Books of the NEW TESTAMENT. Second message Pavla to Timofeyu, available at: <http://bible-lessons.in.ua>.
3. Гусейнов А.А. Великие моралисты [Электронный ресурс] – Режим доступа: <bitsasignsea1977.allalla.com>. Guseynov, A.A. “Great moralists”, available at: bitsasignsea1977.allalla.com.
4. Апресян Р. «Мораль» и «нравственность» [Электронный ресурс] / Р. Апресян. – Режим доступа: <<http://iph.ras.ru>>. Apresian, R., “Moral and morality”, available at: <http://iph.ras.ru>.
5. Кант И. Сочинения по этике. В 6 т. Т. 4 / И. Кант; пер. Фохт. – М.: Мысль, 1965. – С. 482. Kant, I. *Sochineniia po etike. V 6 t. Tom 4* [The Compositions on ethics.], Translated by Fokht, Mysl, Moscow, Russia.
6. Гусейнов А. Краткая история этики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.gumer.info>>. Guseynov, A. and Irrlitts, G. “Short history of the ethics”, available at: <http://www.gumer.info>.
7. Ницше Ф. Соч. в 2 т. Т. 2 / Ф. Ницше. – М.: Мысль, 1990. – 494 с. Nietzsche F. (1990), *Sochineniia. V 2t. Tom 2* [Compositions in 2 Vol.], Mysl, Moscow, Russia.
8. Бердяев Н. Две морали [Электронный ресурс] / Н. Бердяев. – Режим доступа: <<http://krotov.info>>. Berdiayev, N. “Two morals”, available at: <http://krotov.info>.
9. Гусейнов А.А. История этических учений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <www.gumer.info>. Guseynov, A.A. “History of the ethical teachings”, available at: www.gumer.info.
10. Полный словарь иностранных слов, вошедших в употребление в русском языке / Сост. М. Попов. – М.: Изд-во И.Д. Сытина, 1907.

Polnyy slovar inostrannykh slov, voshedshikh v upotrebleniye v russkom yazyke [Full dictionary of the foreign words, came in use in Russian language] (1907), composed by Popov, M., Izd-vo Sytina, I.D., Moscow, Russia.

11. Гусейнов А.А. Мораль и цивилизация (от этики добродетелей к институциональной этике) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <guseinov.ru>. Guseynov, A.A. “Moral and civilization (from ethics virtues to institutional to ethics)”, available at: guseinov.ru.
12. Ожегов С.И. Толковый словарь / С.И. Ожегов; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Совет. энцикл., 1999. – 4000 с. Ozhegov, S.I. (1999), *Tolkovyy slovar* [Explanatory dictionary], ed. Shvedova, N.Yu., Sovet. entsikl., Moscow, Russia.
13. Кемеров В. Философская энциклопедия / В. Кемеров. – М.: Панпринт, 1998. Keмеров, V. (1998), *Filosofskaya entsiklopediya* [Philosophical encyclopedia], Panprint, Moscow, Russia.
14. Кузнецов А. Большой толковый словарь русского языка / А. Кузнецов. – 1-е изд. – СПб.: Нопринт, 1956. – 1536 с. Kuznetsov, A. (1956), *Bolshoy tolkovyy slovar russkogo yazyka* [Big explanatory dictionary of the russian language], Noprint, St.-Petersburg, Russia.
15. Толковый словарь русского языка. В 4 т. / Под ред. Д.Н. Ушакова. – М.: Астрель, АСТ, 2000. *Tolkovyy slovar russkogo yazyka. V 4 t.* [Explanatory dictionary of the russian language], (2000), ed. Ushakov, D.N., Astrel, AST, Russia.
16. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Л.Ф. Ильичева [и др.]. – М.: Сов. энцикл., 1983. – 836 с. *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Philosophical encyclopedic dictionary] (1983), ed. Ilichev, L.F. and Fedoseyev, P.N., Sov. entsikl., Moscow, Russia.
17. Апресян Р. «Мораль» и «нравственность» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru>. Apresian, R., “Moral and morality”, available at: <http://iph.ras.ru>.
18. Мораль, жизнь и философия (доктор Магомед Абдулхабилов беседует с доктором философских наук А.А. Гусейновым) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <guseinov.ru>. “Moral, life and philosophy (doctor Magomed Abdulhabirov talks with doctor of the philosophical sciences A.A. Guseynov)”, available at: guseinov.ru.

Цель. Цель статьи заключается в исследовании сущности понятий «мораль» и «нравственность» через лингво-семантический анализ, через соотношение и разграничение этих понятий, освещенных во взглядах философов.

Методика. Ведущим научным методом представленного исследования является лингво-семантический анализ как детальное, всестороннее изучение морали. Тенденции развития предмета исследования невозможно проследить, не применяя метода сравнения. Важнейшим подходом исследования морали является ценностный подход. Это означает, что исследовать роль морали в обществе невозможно, не обращаясь к предмету исследования с точки зрения аксиологии.

Результаты. На основании проведенного исследования обоснованно, что мораль является социальным капиталом, который определяет степень жизнеспособности общест-

ва; доказано, что в современном поликультурном обществе мораль направлена на регулирование взаимоотношений и снижение конфликтности; выяснено, что от времен Гегеля начато разграничение понятий «мораль» и «нравственность», но термин «моральность» (рус. «нравственность») чаще используют для описания внутренних принципов человека, а мораль – для общественных.

Научная новизна. Дошёл до дальнейшего развития комплексный анализ взглядов философов относительно разграничения понятий «мораль» и «нравственность» и на основе исследования сформулирован вывод о том, что понятие «мораль» связано с обществом, а понятие «нравственность» является индивидуальной характеристикой сознания.

Практическая значимость. Комплексный лингво-семантический анализ морали предоставляет возможность получить научные результаты, прикладное значение которых заключается в целесообразности их использования в практической деятельности государственных структур, учреждений культуры и образования; в деятельности политических партий и общественных объединений; в лекционно-пропагандистской, информационно-просветительской работе и при разработке программ стратегического и практического развития деятельности органов образования всех уровней и региональных органов власти; в лекциях по философии, политологии, социологии, культурологии, гражданского образования.

Ключевые слова: мораль, нравственность, общество, лингво-семантический анализ.

Objective. The objective of the article is to research the concepts of «moral» and «morality» through linguistic and semantic analysis, through the correlation and differentiation of these concepts, released in the views of philosophers.

Methods. The leading scientific method of the presented research is a linguistic and semantic analysis as a detailed comprehensive research of moral. Tracing the development tendencies of the object of the research is not possible without applying the method of comparison. The most important approach to the research of morality is an axiological approach. This means that to investigate the role of morality in society is impossible without addressing the subject of research from the point of view of axiology.

Results. The investigation proves that morality is a social capital, which determines the degree of sustainability of society; it is proved that in a modern multicultural society morality aimed to regulate relationships and to reduce conflicts; it was found out that the concepts «moral» and «morality» started since Hegel times, but the term «morality» (norms of a person's behavior in society) is more commonly used to describe the internal principles of a person, and moral – for social public ones.

Scientific novelty. The comprehensive analysis of philosophers' ideas on distinction of the concepts «moral» and «morality» gets its further development and on the basis of research the conclusion is made that the concept «moral» is connected with society, and the concept «morality» is a characteristic of individual consciousness.

Practical value. The complex linguistic and semantic analysis of moral provides opportunity to receive research results, the practical value of which lies in practicability of their use in the activity of state organizations, institutions of culture and education; in the activities of political parties and civil organizations, in lecture and propagandistic, information and education work and in programs of strategic and practical development of educational institutions and regional authorities; in lectures on philosophy, politics, sociology, culture, civic education.

Key words: moral, morality, society, linguistic and semantic analysis.

Рекомендовано до публікації д-ром філос.
наук, проф. С.В. Дрожжиною.
Дата надходження рукопису 10.04.2013 р.